

KETTŐS ELKÖTELEZETTSÉG

ILLYÉS GYULA: *Itt élned kell.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Illyés Gyula már indulásakor sem pusztán a költő szerepére vállalkozott. Magát a költészetet sem önkifejezésnek tekintette csupán. A nemzeti közösség sorsának alakításában kívánt részt venni a költő és a közíró eszközeivel. Valósággal műhelyt épített, s ez a műhely a közösségi tudat gondozásában vállalt szerepet. Ebből a műhelyből került ki az *Itt élned kell* című gyűjtemény anyaga. A fészabradulás előtt készültek és jelentek meg a *Magyarok*, a *Lélek és kenyér* és a *Csizma az asztalon* című munkák, amelyek szociográfiájában és publicisztikájában kerestek választ a kor nagy nemzeti kérdéseire, s mutattak tájékozódást a nemzeti fennmaradás és a szociális haladás nagy feladatai között. Ugyanebben az időben születtek az *Örjárat* cikkel, naplójegyzetei és vallomásai is. A felszabadulás után írott hasonló témájú tanulmányokat és vitacikkeket a *Hajszálgyökerek* című nagy sikert aratott könyv gyűjtötte össze, amelynek anyaga most e gyűjteményben ismét olvasható.

A gyűjtemény szerzője fél évszázados költői és közírói pályája során mindig különös erővel ragaszkodott a nemzeti kultúra és szellem sajátos színeire. A huszadik században élő magyarságnak nincs olyan jelentős nemzeti és szociális problémája, amely ne foglalkoztatta volna, amelynek vitájában ne hallatta volna szavát. A magyarság fennmaradása, haladása és szellemi gazdagsága mindig gondolkodásának tengelyén foglalt helyet. Írásaiban a nemzet döntő többségének: a dolgozó népnek sorsát és életét ábrázolta, a nemzeti megmaradás és a történelmi elhelyezkedés nagy kérdéseivel viaskodott. A nemzeti sors iránti érdeklődés a szociális küzdelemmel forrt össze nála; népiségének tartalma ezért lehetett a társadalmi haladás, a parasztság szociális felszabadítása. A népi írók mozgalmának bonyolult története során Illyés mindig a baloldalon foglalt helyet. Kivételes józansággal, tisztázott és határozott

eszmények birtokában került el azokat a csapdákat, amelyek a népi irodalomra lestek a két világháború közötti korszak feszültségei és ellentmondásai között. Noha a mozgalom harcosa, a népi irodalom legrangosabb költője volt, szerepe és munkássága messze túlnőtt az irányzat eszmei el-
lentmondásain.

Népi író voltát egy rövid mellékmondatban így határozta meg: „a népiesség, ami nekem a nép anyagi és szellemi helyzetével való foglalkozást jelenti.” Valóban azt jelentette, műveiben nem találjuk az irracionális és a légvárépítés másoknál gyakori képződményeit. Annál több józan okfejtést, körültekintő vizsgálatot, cselekvésre mozgósító figyelmeztetést. A harmincas években a baranyai falvak népesedési helyzetének tárgyalás fel-tárásával ő irányította a figyelmet a nagybirtok szorításában vergődő, élet-
erejében fogyatkozó dunántúli parasztság nyomorúságára; ő helyezte el először a magyar társadalom térképén a pusztai cselédséget; ő derítette fel minden szociográfusnál pontosabban a falu legifjabb nemzedékének vágyait és lehetőségeit. Költő létere egész szociográfiai kutatóintézet munkáját végezte el; tudta, hogy a változtatás legfontosabb feltételeként ismerni kell a valóságot, a társadalom való helyzetét, emberi viszonyait. Illyés műhelyt alapított, nemzeti és történelmi méretekben érvényes gondolatokat hirdetett. A közösségi tudat korszerű változatát, a nemzeti hagyományok eleven szerepét kutatta a felszabadulás után is, midőn igazságai valóban a közgondolkodásba épülhettek, a szocialista nemzeti tudat elemeivé válhattak.

A realista gondolkodó erkölcsse érvényesült e munkában: Illyés nem elégedett meg a tiltakozással és a lázadással — dolgozott. Józansága, a nagyvilággal, a haladás eszméivel, az európai kultúrával őrzött termékeny kapcsolatai a népi irodalom táborán belül is külön helyet és rangot ad-

tak neki. E kapcsolatok őrizték meg a mozgalom ideológiájának teherételétől, köztük — hogy csupán a legveszélyesebbre hivatkozzunk — a faji mítosztól. A magyarság etnikai képének rajzolatása idején, amikor Szabó Dezső „faji kultúra”-fogalma általánosan használt kategória volt, sőt sokan már a fajelmélet brutális és embertelen következtetéseinek végső levonását szorgalmazták, Illyés elég merész volt ahhoz, hogy a német expanzióval és a német importból terjedő fajelmélettel szembeszegülve a francia és a magyar szellem rokonságát hirdesse. Egy másik cikkében pedig így beszél: „A fajták »jellegzetes ismérvei« engem, az egyént, majd mindig viszolygással töltenek el. Csak azt becsülöm, amit minden fajtától elvárhatok. Ily úton keresem magamban a népiest, s ha a magyarság jellemvonásait valóban a nép őrzi, hát a magyart.” Az egyéntől, a nemzettől tehát általánosabb emberi tulajdonságokat várt el: a humánus képviselőt. Ezért értelmezi a nemzet fogalmát is a leszármazás kategóriája helyett egy olyan szolidaritással, közösségi összetartozással, amelynek a nyelv, a kultúra, a hagyomány: a közös történelmi sors ad tartalmat és alakot.

Illyés kettős elkötelezettsége — a magyarság és az emberiség iránt — tehát valójában egyetlen élmény, egyetlen erkölcsi parancs. „Népiség — írja — annyi, mint magyarság. Az a magyarság, melynek álmoképe a legjobbaink képzeletében élt, akik közben a legjobb európaiak is voltak.” Azokat a költőelődöket: Irinyit, Csokonait, Petőfit, Babitsot vallja mestereinek és példáinak, akik magyarság és európaiság szintézisét tudták megvalósítani. Ezért szegül szembe azokkal a népi írók között is jelentkező törekvésekkel, amelyek a nemzeti elzárkózást, a zárt és különálló magyar kultúra ideálját hirdetik. Illyés véleménye szerint a magyarságnak kiséni sorsa és rokontalan helyzete következtében mintegy lételeme kell legyen a népek testvérisége, a nemzetközi összefogás és a világszabadság gondolata.

Haza és nagyvilág, magyarság és Európa eme páratlan egysége Illyés életművének egyik legértékesebb eszméje, legsugárzóbb gondolata. S nemcsak azért, mert a magyarság létét

és kultúráját az emberiség létéhez és kultúrájához köti. Nemcsak azért, mert az ő szótárában magyarság és európaiság fogalma egymás közvetlen közelében található. Illyés ezzel a magyarságnak azt az orientációját szolgálja, amely egyedül őrizheti meg a nemzet kultúráját, hagyományait és életét. Hanem azért is, mert felfedezte: nemcsak a magyarságnak van szüksége az emberiségre és Európára, hanem az emberiségnek és Európának is szüksége van a magyarságra.

Ahogy a nemzeti érzés az ember természetes és elemi igénye és joga lehet, az emberiség érdeke is a nemzetek létezését és fennmaradását kívánja. A nemzet, igaz, történelmi kategória, a társadalom fejlődése hozta létre, s mint történelmi képződmény nem tekinthető öröknek. Fennmaradása azonban magának az emberiségnek is érdeke. Az emberiség különböző változatokban valósult meg a történelem folyamán: kultúrákat, civilizációkat, fajtákat és nemzeteket hozott létre. S talán nem vagyunk túl merészek, ha arra gondolunk, hogy az emberiséget szegényítené ennek a változatos gazdagságnak a szűkítése, visszavétele. A fantasztikus irodalom „ellenutópiái”, melyek az emberiség jövőjétől szokták elriasztani a mai olvasót, mindig uniformizált emberiséget mutatnak be nekünk: azonos nyelvet, azonos életformát, azonos gondolatokat. E víziókat szemlélve gondolhatunk arra igazán, hogy a humánus és a szabadság zálogát valójában a változatok, s e változatok szabad érvényesülése jelentheti.

Midőn tehát Illyés a magyarság fennmaradása mellett érvel, az emberiség érdekeit is képviseli (akárcsak azok, akik az amerikai indiánok, a kurdok, az albánok, az örmények vagy a szlovákok nemzeti fennmaradása mellett gyűtenek érveket). Miként egykor Széchenyi István, ő is az emberiségnek akar megmenteni és adni egy nemzetet, s ezért azt vallja, hogy a „magyar”-nak nem az „internacionalista” az antinómiaja, hanem a „rossz magyar”. A magyarság így lesz az emberiség lehetősége és kerete. „Bizonyos vagyok abban — mondja —, hogy a magyar népnek ügyét szolgálva, az emberiségnek soron levő [...] célját szorgalmazzuk.” Az emberi haladás kötelezi a magyar írórt arra, hogy saját nemzetét szolgálva mozdit

sa elő az emberiség ügyét. Az emberi haladás és a nemzeti fejlődés elve harmóniába került: ez okozhatta a tanulmányokban alakot öltő bizakodást. Ilyés meg van győződve arról, hogy a magyarságnak még van tenni-

valója a népek együttesében; erre utal a gyűjtemény címe is: Vörösmarty Mihály híres verssorának egyik fele, a reményt sugárzó és cselekvésre mozgósító klasszikus ige: „itt élned kell”.

POMOGÁTS BÉLA

» ... MINDEN TUDÁSBAN KERESTEM EGYRE ÚJ TUDÁST«

FÜST MILÁN: *Napló*.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Füst Milán *Naplója* párját ritkító dokumentum. Emberi és művészi létezésének egyik megnyilvánulása, nyoma. „Ha leírom a dolgokat, megkönnyebülök tőlük, elintézem őket, nem kínoznak tovább.” A leírással, rögzítéssel járó megkönnyebbülés azonban csak ideig-óráig tart. A *dolgok* tovább élnek benne: fermentálódnak, majd finomabb párlatokká nemesednek. Tehát nem intéződnek el véglegesen.

„Egy alak: aki oktan és vad szorgalommal tesz jegyzeteket — s ha megkérdik, miért teszi: — nagyobb terveire utal, amelyekből is nem lehet semmi, mert a jegyzés mammut-indulata egészen felemészti minden erejét és életenergiáját. Amde ő a megindult lavinával szemben tehetetlen és tovább munkálkodik most már némi öntudattal és sötéten. A kényszer tette: hogy ami eszköz volt, céljá lett.” De a nagyobb tervek realizálása sem válik mind lehetetlenné, ott kelljük, úton-útfélen kezünkbe akad az érzékeny „óraművek” egy-egy darabja, vagy inkább első modellje. Ráakadunk és fölkiáltunk: íme a szentésges test egy része: erekleje. Nem. Inkább atom. Hogy sugárik! Belőle lett. Ő indította el a láncreakciót, s született a mű. Címét is mondhatom, oly biztos.

Az eszkből céllá lett napló, az erőt, energiát nyelő mégsem köti teljesen gúzsba az alkotó energiát, hiszen sorra születnek a remekek: a *Boldogtalanok*, *Catullus*, *Nevetők*, *Aranytál*... Összefogva az idézetek nyomán sarjadt tagadásaimat, az igazság vértjében áll elő a Füst Milán-i gondolat: nincs művészi alkotás túlzás nélkül.

Negyven év munkája (1905—1945). S Budapest ostroma alatt majdnem egészében odaveszett. Ami maradt, annak sem maradéktalan kiadása a kilencszáz oldalas két kötet. Inkább észszerű válogatás. Pók Lajos gondos munkájának eredménye. A versek mind bennmaradtak — mondja a bevezető. És sorakoznak a „holdfény-változatok”: ceruza- és krétarajzok: a vonalak hajtatait, lehetőségeit izlelgető vázlatok, amelyek a nagy verseknek csiráit már magukban hordozzák.

A *vak út*, az *égmező* és *öröktől fogva* már az „igazi” Füst Milán alkotó lehetétől remeg aranyfüstként. A gondolatok közül ismerős fényt derít memóriánkra az *egyre menj*. Megállás, megtorpanás nincs: az élet útját végig kell járni. És a figyelés. A változások örökös figyelése. S váratlanul megszólal a visszhang. Az *Öregség* zárósorai zengnek vissza: